

H.M. Luning

Geen bevrijding

De terugkeer van de joodse Assenaren

Midden in het feestgedruis rond de bevrijding keerden enige joodse Assenaren terug. Van de eens uit meer dan 500 personen bestaande joodse gemeenschap overleefden er 23. Zij kwamen naar Assen en zochten, zochten, ja wat? Hun familie, hun vrienden, hun vroegere woning, hun opgeborgene bezittingen.¹ Wat bewoog hen bij het weerzien van de Rolderstraat, de 'Asser Jodenbreestraat', waar vlak voor de oorlog 25 procent van de Asser Joden woonde. Wat ging er door hen heen toen ze moesten ervaren dat op 12 mei enkele kinderen met vuur speelden in hun vroegere joodse school, waardoor het pand grote schade opliep. De verzekering wees uitkering van de hand. De polis was in 1943 vervallen verklaard, omdat er geen premie meer werd betaald. Maar wie had dat moeten doen? Op de joodse begraafplaats graasden schapen en aan de Groningerstraat vonden ze hun leeggeroofde synagoge terug.² Eerst was tijdens de oorlog het gehele interieur verdwenen en later nog eens de opgeslagen joodse goederen. Op 24 april werd de openstaande deur van de synagoge verzegeld door de politie.³ In december kwam er bericht van de Hoofdsynagoge te Amsterdam dat een gedeelte van de destijds bij haar in bewaring gegeven kerkelijke goederen was terug gevonden. Maar wat moest men ermee in de gehavende gemeente? Een basis voor herstel van de kille was er niet meer.

De terugkeer naar Assen was als een koude douche of erger. In de stad ontmoetten ze een enkele oude vriend of vriendin. Verder werden ze nauwelijks opgemerkt. Niemand had eigenlijk nog op hen gerekend en in het bijzonder welkom geheten werden ze niet. Hulda Boekbinder ondervond het van heel nabij. Na haar onderduik reisde ze in een auto in gezelschap van burgemeester Bothenius Lohman van Zwolle naar Assen. "In Assen

werd ik op de Brink afgezet; ik ben niet ontvangen; door wie? Ja, die burgemeester werd ontvangen, maar ik niet... Samen met mijn vader heb ik moeten vechten voor onderdak. Ons vroegere huis konden we niet in. We kwamen in het huis van mijn broer, dat leeg stond. Het was gemeubileerd en wel, maar mijn vader wilde niet in een stoel van een NSB-er zitten."

Maar soms waren er goede vrienden, die hulp boden door onderdak aan te bieden. Dit overkwam Sam Stern. Na de bevrijding in kamp Westerbork werd hij opgezocht door Evert de Jong uit Assen, die Stern kwam zeggen dat hij bij hem in huis moest komen. Aangekomen in Assen ging Stern meteen kijken hoe het er met hun pand voor stond. In de danszaal stonden goederen van de NSB. Boven woonde de familie Eleveld, die uit Bellevue was

ADVERTENTIE.

DANSSCHOOL STERN-DE JONG

MARKT 13
ZWARTWATERSWEG 83
ASSEN

De leerlingen van de club van gevorderden worden verzocht

Zondag 9 Sept. a.s.

3 uur aanwezig te zijn in de dansschool Markt 13

voor indeeling der clubs. **Beginnelingen om 4 uur.** • Er kunnen bij de **Beginnelingenclubs** nog dames geplaatst worden. **Dagelijks** gelegenheid voor **inschrijving** aan bovenstaande adressen.

Het leven moet doorgaan: samen met Evert de Jong heropende Sam Stern, die in de oorlog op een neef na alle familieleden (55 personen) had verloren, in september 1945 zijn dansschool (Gemeentearchief Assen, Provinciale Drentsche en Asser Courant, 5 september 1945)

gezet, en op de zolder sliepen kinderen van NSB-ers in het stro. Toen het pand na lang aandringen ontruimd was, ging Stern er wonen. Daarbij kreeg hij hulp van het Beheersinstituut: een bed, een tafel, een stoel enzovoort. Wat tegenviel was dat hiervoor later een rekening werd gepresenteerd. Bovendien werd in het kader van de woningnood een deel van het huis door de gemeente gevorderd en kreeg hij inwoning van de familie Blaauw.

Veel kennissen van vroeger die Stern weer ontmoette vonden dat hij maar geluk had gehad. Maar hoeveel geluk is er over wanneer je je ouders hebt zien gaan op weg naar Sobibor en als enige bent overgebleven van de familie? Ondanks de psychische nood, waarvoor geen hulp geboden werd, ging het leven voor hem toch door. Samen met De Jong opende hij in september weer de dansschool.

Nathan van Dam, die zijn eerste nacht in

vrijheid in Assen doorbracht bij café Eleveld in de Rolderstraat, kon de situatie niet aan. Alles en iedereen was weg. Hij wilde ook weg, varen, maar Jan Zwierts stond erop dat hij bij hem in huis zou komen. Van Dam bleef en hervond de moed om opnieuw te beginnen. Toen hij de slagerij weer opende, was de winkel één bloemenzee. De Canadezen stopten omdat ze dachten dat het een bloemenwinkel was. Toen ging hij de bloemen maar verruilen voor sigaretten...

Zo was de aankomst in Assen voor ieder weer anders en men reageerde naargelang de omstandigheden. Betty Cohen en haar man reisden meteen vanuit hun onderduikadres naar de Drentse hoofdstad. Daar hadden ze hun huis waar ze destijds waren uitgezet. Met hulp van mevrouw Ter Horst, die wethouder Franken kende, kwamen ze ergens op een bovenverdieping terecht. Maar in Assen konden ze het niet meer vinden en weldra vertrokken ze naar

Meer dan 500 leden van de joodse gemeenschap van Assen vonden onder verschrikkelijke omstandigheden de dood in Sobibor of Auschwitz. Bijna alle 23 overlevenden staan op deze foto uit 1953; alleen I. Wolf en S. Stern ontbreken. Achter links staan A. van Oosten, S. Vos en D. Gans. De tweede rij v.l.n.r. E. van Coevorden-de Vries, R. Hofmann-Kirchheim, M. van Dam-van Cleef, T. Stern-van Zuiden, G. Gans-Sinckgraven, Jenny Stern, H. Steinweg-de Vries, B. van Coevorden, H. Vos-Levie, L. Lezer en N. van Dam. Voor A. Wolf-van Tijn, M. Gans-Goudsmit, M.J. Gans, R. van Cleef-Rosenbaum, A. Vos, L. Vos en M. Vos-Moerenhout (collectie L. Vos, Assen)

Frankrijk om van daaruit illegaal door te reizen naar Israël. Het zionisme hadden ze voor de oorlog al van hun ouders meegekregen en nu zagen ze het helpen opbouwen van de jonge staat Israël als het grote nieuwe ideaal. Daar aangekomen werden ze echter door de Engelsen gevangen genomen en alsnog achter prikkeldraad gezet. Ook anderen volgden hun voorbeeld of trokken naar Amerika. Slechts een enkel gezin bleef Assen trouw, omdat ze hier toch teveel geworteld waren.

In Assen heerste woningnood. In het najaar van 1945 waren er tussen de 500 en 600 aanvragen voor woonruimte in behandeling.⁴ Toch had na de bevrijding een groot aantal woningen leeg gestaan door het vertrek van vele Duitsers en NSB-ers. Daan Gans kwam in Assen terug bij zijn ouderlijk huis en trof daarin de resten aan van de Volkse Boekwinkel. In het woongedeelte lagen nog uniformen van Duitsers en SS-ers. Op hetzelfde moment dat hij door het huis dwaalde, verscheen er een ambtenaar van de gemeente die hem sommeerde het pand te verlaten. Het zou geconfiscieerd zijn door de gemeente en die zou dus ook wel bepalen wie er mocht wonen. Gans trok een revolver en dreigde de man door het hoofd te schieten. Toen kon hij blijven...

Uiteindelijk werd het woonprobleem voor de teruggekeerde joodse Assenaren zo goed als mogelijk opgeheven. Wel bleef men, evenals andere inwoners, nog lange tijd last houden van inwoning en vordering van woonruimte. Nog in 1950 dagvaardde Martha Levie te Zwolle de burgemeester van Assen. Als eigenaresse van het pand Zuidersingel 21 eiste ze dat het na het vertrek van de familie Drent niet meer gevorderd zou worden. Twee dagen voordat de zaak zou voorkomen bij de Arrondissementsrechtbank trokken B en W de vordering in en voorkwamen daarmee voor de rechter te moeten staan.⁵ Een zelfde geval deed zich een jaar later voor met het winkelhuis en de schilderswerkplaats van Levie Mosis Nijveen en Grietje Rosetta Denneboom in de Rolderstraat. Ook hier trokken de erfgenamen aan het langste eind.

Als overkoepelend orgaan voor de joodse gemeenschap in Nederland was meteen na de oorlog de Joodse Coördinatie Commissie voor het bevrijde Nederlandse gebied opgericht. Deze commissie constateerde met blijdschap dat in Assen enkele Joden waren overgebleven. Zij kregen het advies om een commissie te vormen die de voormalige onderduikers en overlevenden van advies en voorlichting kon dienen bij het in orde brengen van hun zaken. Op 31 mei maakte de Militair Commissaris van het district Assen, kapitein D.J. Kuenen, de opheffing en liquidatie van de Israëlitische gemeente Assen ongedaan. De commissie die in het leven was geroepen om het opsporen van vermogensbestanddelen beter tot zijn recht te laten komen, ging aan het werk.

Via het Rode Kruis moest de bevestiging worden verkregen of de 'afwezige' inderdaad was overleden. Voor mensen die waren weggevoerd en waarvan geen directe erfgenamen konden worden aangewezen, zou een bewindvoerder moeten worden aangesteld. Zo was M.J. Gans bewindvoerder voor 74 joodse gezinnen. Veel van deze zaken werden bij de diverse instanties moeilijk en bureaucratisch afgewikkeld. Eigenlijk vond men het maar lastig dat mensen waar men niet meer op gerekend had hun rechten kwamen opeisen. Goederen waren te gelde gemaakt of geruild en het bleek een schier onmogelijke taak alles te achterhalen.

In tegenstelling tot wat men zou verwachten, was na de oorlog het antisemitisme niet verdwenen. Zo vonden oude vooroordelen tegen Joden voedsel in snel doorvertelde verhalen over ondankbare joodse onderduikers. En hoe betrouwbaar waren zij die tijdens de oorlog goederen en geld van joodse vrienden en bekenden in bewaring hadden genomen? De goeden natuurlijk niet te na gesproken, zoals tandarts A.P. Bollaert, die een pakje teruggaf en hoogst verbaasd was dat het 10.000 gulden bevatte. In schril contrast hiermee stond bijvoorbeeld het geval van Regina de Jong, die voor haar wegvoeren naar Westerbork goederen in bewaring had gegeven bij een familie aan de Molenstraat. In eerste instantie verklaarde de 'vriend' de

goederen te hebben weggegeven. Toen ze enige dagen later zelf met de politie meeging, werden toch nog een aantal spullen aangetroffen en teruggegeven.⁶

Anders ging het met de piano van de familie Levie. Moos Boekbinder had het instrument opgespoord in de Prins Hendrikstraat en hij verzocht de politie een onderzoek in te stellen. Deze viste achter het net, want de piano was intussen aan een onbekende Groninger verkocht.⁷ Veel van de inboedel van een andere familie Levie bevond zich in een pand in de Venestraat. De bewoners waren echter niet genegen deze goederen terug te geven. Politie-man Lankhout vervulde hier een belangrijke rol. Hij wist het voor elkaar te krijgen dat alles onder zijn toezicht werd opgeladen

OPROEPING.

Ondergeteekende: M. S. Boekbinder te Assen, Pelikaanstraat 7, maakt bekend dat hij door den Militairen Commissaris van het District Assen met ingang van 11 juni 1945 is benoemd tot bewindvoerder voor Salomon Mosis Levie te Assen. Hij roept allen, die zaken of bescheiden van genoemden persoon onder zich hebben op voor 11 Juli '45 hiervan aangifte bij hem te doen. Nalatigheid wordt gestraft overeenkomstig het bepaalde in art. 153 van het Besluit Herstel Rechtsverkeer. De bewindvoerder M. S. Boekbinder.

OPROEPING.

Ondergeteekende: Leo Philip van Oosten te Assen, Vaart Z.Z. 49, maakt bekend, dat hij door den Militairen Commissaris van het District Assen met ingang van 11 juni 1945 is benoemd tot bewindvoerder voor SIMON ABRAHAM VAN OOSTEN te Assen, Ro'derstraat 85. Hij roept allen, die zaken of bescheiden van genoemden persoon onder zich hebben, op, voor 11 Juli 1945 hiervan aangifte te doen ten kantore van notaris Klaucke te Assen. Nalatigheid wordt gestraft overeenkomstig het bepaalde in art. 153 van het Besluit Herstel Rechtsverkeer. De bewindvoerder: L. Ph. van Oosten.

Voor degenen die waren weggevoerd en waarvan geen directe erfgenamen konden worden aangewezen, moeten bewindvoerders worden aangesteld. Dit soort advertenties kon men vlak na de oorlog dan ook frequent tegen komen in de krant (Gemeentearchief Assen, Provinciale Drentsche en Asser Courant, 25 juni 1945)

en er geen proces-verbaal werd opge maakt.⁸

Meteen na de bevrijding werd in ons land het Nederlands Volks Herstel (N.V.H.) opgericht en spoedig daarna het Comité Hulp Actie Rode Kruis (H.A.R.K.), die grote sommen geld inzamelden voor de oorlogsslachtoffers. Nog in 1945 werd in Drenthe een bedrag van f 141.840,67 uitgekeerd aan ex-onderduikers, Joden en geparatrierden.⁹ De indruk dat ook Joden hier in ruime mate zouden delen is echter totaal verkeerd. Uit een ander dossier blijkt dat er alleen in Emmen twee joodse weduwen waren die respectievelijk f 16,- en f 11,- per week ontvingen, omdat ze ziekelijk waren.¹⁰ Ook in de gemeentelijke dossiers van Assen, waarin de gegevens over ondersteuning van oorlogsslachtoffers zijn bewaard, komt geen enkele joodse naam voor.¹¹

Intussen zijn veel Joden die de oorlog nog hebben meegemaakt overleden. Voor hen die zich alles nog goed herinneren, is alle drukte rondom de viering van vijftig jaar bevrijding niet echt een feestelijke tijd. Juist op oudere leeftijd blijkt men veel moeilijker met al die herinneringen om te kunnen gaan. Typerend is de uitspraak van één van hen: "Alles wat ik na '45 beleefd heb, was extra erg."

Noten:

1. Tenzij anders vermeld, is gebruik gemaakt van F.J. Hulst en H.M. Luning, *De Joodse Gemeente Assen. Geschiedenis van een behoorlijke kille, 1740-1976* (Assen, 1993) en van interviews in de door F. van Echten en M. Möring vervaardigde film 'Een behoorlijke kille'. Basismateriaal hiervan is aanwezig op het gemeentearchief van Assen (GAA).
2. GAA, archief Gemeentepolitie, dag en nachtrapport 25 juni 1945.
3. *Ibidem*, 24 april 1945.
4. GAA, dossier nr. 1623.
5. *Ibidem*.
6. GAA, archief Gemeentepolitie, dag en nachtrapporten 13 en 16 juli 1945.
7. *Ibidem*, 25 juli 1945.
8. *Ibidem*, 9 oktober 1945.
9. Rijksarchief in Drenthe, archief Stichting Opbouw Drenthe, inv.nr. 398.
10. *Ibidem*, inv.nr. 402.
11. GAA, dossier nrs. 2994 t/m 2999.